

neke vrednostne hierarhije, v kateri glede na trenutno socialno stanje in nivo sodobne literature le-tej ne pripada nič kaj pomembno mesto. Tu ni naš namen razpravljati o pravilnosti ali nepravilnosti takih zaključkov, ker bi bilo za to treba najprej dokazati manjvrednost trenutne literarne produkcije. Kljub temu se nam zdi, da je Snowovo kritično stališče problem spora med znanostjo in literaturo postavilo v novo luč. To se zdi koristno že zato, ker je tako — kot pravimo — mogoče slišati tudi drugo plat zvona. Doslej so Angleži dolga leta dokaj enostransko pretiravali v svojem pojmovanju odrešilne vloge, ki naj jo odigra literatura.

Balada o modri svetlobi

Dane Debič

(odlomek)

XXVI

Nekega vlažnega jesenskega dne, ko je hotenje otrplo ležalo na razmetani postelji, ko je zmanjkalo orožja za osvojitev modre svetlobe, ko so lepe besede odslužile kot zajemalke in so splahneli domisleki, sem do kraja spoznal; kako je gol moj jaz, onečaščen, ponižan, razkrinkan, prepoten po noči razburljivih samogovorov, obkrožen od praznih steklenic, ležeč v zraku, smrdečem po alkoholnih pijačah, prebujen od poslednjega tkiva, z razbolelim mesom od trdega dotika jeklene cevi, umirjeno počival.

Na robu svojega pogina, da se je sklanjal čezenj in motril možno prihodnost, ali ničevnost prihodnosti, da je motril svojo izmozganost, si je pridobil pomembno posebnost: človeško cinično črto od robov nosnih platišč in mimo roba gornje ustnice, mimo neobritih dlak, med poglobljenimi znojnicami, ki jih je izdolbel jedek znoj, ko je telo v vročici prebrodilo vso posteljo, ves pod, se trgalo ob stenah, lizalo zid in navsezadnje molilo, da bi do kraja s slastjo ponižanja okušalo svojo bednost, do kraja preizkusilo vsa sredstva pred dokončnim porazom.

Toda tu, lagodno ležeče nad prepadom, se je znenada domislilo sončnih svetlob, lune, ki se je v megli motala z mehko svetlobo, prejšnjega večera, ko se je prenapeto dekliško telo otepalo njegovih krčevitih stikov rok, tiste mesene vabljivosti, ki je do kraja osmešila ponos, to prividno dobro lastnost. Toda tu, se je vprašalo, če je sedaj konec slehernega ponosa, vseh omenjenih vrednot, če je konec slehernega dostojanstva, če je tiara človeka pod njenimi nogami:

zakaj ubožca tako zdelanega, toliko žrtvujočega že omrtviti, še naprej teptati? . . .

Poslej sem se ogibal pretinca z njegovo vsebino, zato sem orožje, ko sem ga prej omotal v volneno cunjo, založil v predal. Nato sem motril svoje telo pri njegovih jutranjih opravilih, kako se oblači, kako se motovili pred razmetanimi predmeti, ki so se usuli iz nepospravljenе omare, kako izbira srajco, ki bi imela količkanj spodobno pošit ovratnik, kako se loteva teh opravil, da bi izkoristilo svoj mehanizem za zamudno početje, za gibanje v zraku in po steptani zemlji, za postopno prediranje ograje: O, ograje, ki sem jo tukaj rušil, dolbel vanjo, ki sem ji pritisnil mrtvo lice na sivino, da bi jo s samo človeško bolečino oluščil neusmiljene trdnosti, te trdnosti nemogočega. . .

Tamkaj, na dvorišču, razumljive, rumene pa rdeče jeseni laja pes in se huduje, škorci v nemarno preletavajo jagnjede, ljudje nesramežljivo odrivajo zrak na svojih poteh, ko jaz, tako nerazločen v temi svojega obstoja zrem za kresnicami, skritimi pod listi mrtvila, tistimi kresnicami, ki bi razsvetlile moj mozeg za motno dejavnost, o povsem motno, a vendar še vedno dejavnost nekega jesenskega dne v neki lepi novi pisarni, kamor so nas preselili, da bi občinski ljudje lahko bolje uradovali. . .

Strmim v megleno pihanje sap, ki vejejo iz dihanja, iz tega neprijetnega dihanja. Ljudje se gibljejo, ko vanje zijam. V temi ležeč, seveda še vedno upam, da se bo zdaj ali zdaj končalo to obdobje, ta zid, ta kos mojega dihanja v prav tem okolju, v prav tem času, da se bo resničnost izpremenila v laž, takoj odstopila svoje mesto drugi resnici, posladkani, dostojni, s pernatim obrazom, s pavjim repom, zajčjimi očmi, s srnjim hodom in z razprostranjenim telesom mehko, ko ni udarcev, ni modric, ni obeležja nečesa neizhodnega, ki te pečati, te zaznamuje, ti krotoviči lahkotnost. Kar tako pričakuješ: zdaj in morda zdaj. . . Ko pričakuješ, še vedno laja pes s tistimi brčicami, s kosmato obrobjenimi očmi, s prizadevnostjo; še vedno laja, jaz pa pričakujem. . .

»Ljudje, boril sem se za osvoboditev. . .«

Pa ni res, da sem že osvobojen, ko sem kot državlján prost nevarnosti nenadne smrti, ki pada nebrzdano na pot iz puške v zvezdnati temi, ki se kotali lepljiva na partizanske poti. Osvobojeni ste vi, ljudje, bitja dihanja, ki ste štiri leta svoja telesa opazovali s skrbnostjo čuvarjev črede, katero besni volkovi napadajo tam iz mračnih globeli duševnih zablod; o zdaj ste svobodni, že predolgo svobodni, zato pozabljate, kako se svoboda otrese strahu, ko niste plen skrbi sivih ličnic, gladu in druge divjadi v brlogih človeškega mozga.

Nisem svoboden, ker so mi pristrigli krila tile morilci nekega umrlega časa. In ta krila ne porastejo, ne zajamejo več zraka, ne pojadrájo na ceste bednega človeštva, da tamkaj z novim žarom prevzemam svojo vlogo dostojno in člo-

veško, da se podam v vaši trumi pred prestolom nesmisla in zapojem pesem o svobodi; to pesem ste skoraj pozabili, ker se motorji pode po cestah, ker se vrte ventilatorji, ker bencin izgoreva in izhlapeva, ker voda teče skozi kromirana jekla, ker se v ogledalih blešči samozadovoljnost našega novega časa...

Niti ne prosim več. Čemu in koga? Legendarna preteklost me prekriva s svojim prahom, me vztrajno duši, me poljubno odrinja, o, ker samo nevšečen človek sem, človek, ki popiva, ki v neredu uporablja svoje obroke energije, ki se nečedno oblači, ki bo nekega dne gotovo odstopil svoje službeno mesto treznejšemu človeku, samo še malce prahu bo nasul čas, še malce več neumnosti bo počel pijanec tega časa, prav tega, ki se dogaja, ki se venomer dogaja...

XXVII

Nekega dne je Džek legel na marmornat, beli in srebrno se iskreči rimski kamen; ko je tako črn in živ ležal na bleščečem reliefu, pravkar izkopanem iz tisočletij, sem videl hordo, ki je tod mimo jezdila na nizkih konjih in med borovce privezala svojo preteklost, usnjene uzde imenovano, da bi ta horda na bregu neke reke, kjer so iz proda moleli veliki beli kamni, oskrbela življenje z gnjatjo, ga zasitila: vekajoče otroke, v kože odete može in žene, betežno starost tam na koncu kolone, zaostajajočo, mračno od poti, ki je vodila kolono v bližino sonca.

Ta pa, modra svetloba, je utrgala cvet marjetice ob srebrnem kamnu in ljudeh, ki so na tem kamnu lovili zajce in zašepetala: »Ljubim, ne ljubim, ljubim, ne ljubim...« ko je končala, je v neki sencii zastala, da bi tamkaj nekaj razmislila, jaz pa sem hotel tisto besedo osvojiti (si dopovedati, da je želela mene).

Potem sva se na tistem belem kamnu odpočila. Jaz pa sem si zapomnil podrobnosti njenih oblačil, napetost njenih prsi, ki so metale izrezano senco na beline kamna, zapomnil sem si, kako je profil njenega obraza zakril s svojo senco profil Ifigenije iz davnine...

Ves tresoč se, kakor da bi nikoli ne bil doumel smisla pregovorov o smrti in življenju, sem ji dvignil glavo, da bi njena senca padla na travo, se izgubila v njenem zelenilu...

»Kaj mi stiskaš bradico?« je vprašala.

»O, kar tako,« sem zašepetal, »kar zato, da bi se te dotaknil, te čutil, še vedel, da si res ti in res tu, da sediš in da grizljaš jabolko.«

Potem me je opazovala. Seveda ni doumela, kaj sem hotel povedati. Kakor tudi pozneje mnogokrat ni doumela, kaj sem hotel povedati, kakor da moje

besede ne morejo k njej, ker da je bv preozka. Tisto o mojih starših pa je njene oči spreminjalo, jim jemalo lesk, jo odrinilo iz moje bližine nekam daleč, daleč, da sem jo večkrat povprašal.

Vprašal sem na primer: »Kaj misliš zdaj?« In sem hkrati ugotavljal njeno gibanje v mojem bitju.

Pa me je gledala, da sem ji kar zameril, ker nič ne poreče, prav nič takega, da bi se do kraja pogovorila o njej in o meni, da bi se do kraja utrdila stalnost njine bližine.

»Moral bi te srečati med vojno,« sem ji ponavljal, »tam, kakor borko odreda lepote, na katerega fašisti ne bi streljali, ker bi tega ne zmogli. Morda pa bi mogli tudi to,« sem nadaljeval, »saj so streljali ženska telesa, da so kakor prazne sneti obvisela na krvavo obrizganih stenah...«

»Kar o streljanju, vojni, krvi, krvavih buticah, ušeh in takih rečeh?«

»Zakaj ne?« sem vprašal. »Vse to smo pretrpeli. Doživljali smo tisto klanje. Takrat smo se s pravimi puškami bojevali proti ljudem zverem...«

Ko bi vsaj nekaj razumela, sem mislil, vsaj čink, vsaj prašek, vsaj malo, da bi mogla poustvarjati podobe tistega časa, da bi našla tih sporazum o spoštovanju partizanskih razgovorov, teh spominov...

Včasih, ne pogostoma, je omenila lepljiv črn kruh, menda testo iz zemlje zgnetenno, pa za kruh prodano na odrezke živilskih nakaznic... »Viš,« sem brž poprijel, »to je bila vojna, takšen kruh, pa še mnogo hujših reči. Takrat so se vsak dan ponavljala zverstva. Švabi so streljali za pol pfeniga, za besedo pravilno...«

»Danes vsak dan avto koga povozi. Mopedi se prevračajo,« je rekla tiho in zrla v neko točko tega sveta, ki sem jo jaz že zato sovražil, ker je bila točka na nekem meni neznanem predmetu, ne vem kako daleč in kako resnično daleč...

O, kako sovražna točka, vanjo pa modrina z vso voljo naperjena, da sem izčrpan zavzdihnil: »O, ko to ne bi bil moški, tako možat, kosmat in možat, jeklenih besed, brez tega čvekanja, o vojni in preteklosti, o ljudeh, ki umirajo, ki tonejo v času že potonjenem, ker so mrzli kakor same ledene sveče...«

Mnogo reči si je želela, ko je sedela na arhitravu, tem rimskem in belem, na katerem je krilati lev jedel pomaranče (morda kakšen drug sadež) iz marmorate košarice.

Naštevala je: kožnat plašč, angleški slovar s slikami (bevskajočih psov ni posebno marala), zelene ploščice v kopalnici (menda umirjena barva), kuhinjo z modro posodo iz nekega posebnega emajla in menda iz neke tuje dežele (rdečimi pokrovi). Avtomobila ni marala...

Kupil sem ji slovar, o plašču sem dejal, da ga bom kupil, ko dobim poseben honorar, pa še nekaj malenkosti sem ji podaril...

Toda vse to ni bilo meni prav nič v prid. Daril se je veselila, jih oblila z modrino, a le za kratek hip, potem pa jih odrinila v pozabo.

Ko sem ji govoril o sobitju in njeni veličastni vlogi v mojem življenju, o toplini seveda, ki jo prav ona povzroča, se je nasmihala. Vsako črto tega njenega nasmeha lahko zarišem v svoj sedanji spomin in zdaj (takrat je bila zastrta), odkrivam, da se je z delčkom črte ob ustnicah pogosto posmihala, da je to počenjala večkrat in bolj in bolj na gosto, da pa se potem, ko je bila ločitev že zanesljiva, ni več posmihala, da je potem nekaj pomilovala.

Pa se mi je zdelo, pogostoma zdelo, kakor da pomiluje sebe, ker se je dotaknila z menoj preteklosti, neizhodnosti tistega časa, in slutil sem, da otresa prah z najinih pogovorov, ko sem jaz, v vnemi svojega dobrikanja še prašil ozračje, še ji v drobcih ponujal resnično preteklost, drobec za drobcem doživete pa take s koščki srca:

»Lej,« sem ji pripovedoval, morda takrat, ko sva ogledovala rimske izkopanine, ali kdaj drugič, ko sem jo zvalil za reko, da bi se ob najini telesj osmegnile jesenske barve, otožna pestrost, ki mi je posebno prijala, da sem lahko govoril o svojih srčnih podobah, »v partizanih se je razvilo moje dostojanstvo, moj čut do človeka. Povsem osupnil sem, odkril motive svojega bivanja... Kar nekak zvišenega se počutim nad temi ljudmi, ki se rodijo kot ljudje zavesti v tem času, v tem navadnem času...«

»Navadnem?« modrina je trepnila. Zastala je za korak, to sem čutil v duhu, ki jo je nepogrešljivo, varno dojemal, »zakaj izpodbijaš današnje ljudi, pa tudi mene?«

»Tebe?« sem se zaklinjal, »kako napačno si me razumela.«

»Kako dobro!« je zatrdila. Pa sem se zavedal, da ne posluša moje partizanske zgodbe, da jo kaj malo zanimajo moje zmožnosti v tistem času, in moja mladost, ko sem šel v boj za pravico in pravdo staro...

Jaz pa sem kar ril v tisto, kar ji ni bilo všeč in spet sem ji omenil mamó, kako je gorela, kako je bila njena smrt nekaj čisto posebnega, simbolična maščevalnost nečesa, česar ne razumem spričo življenjskega nesmisla in bi skoraj verjel, da je nekaj smiselno, skoraj da povsem smiselno...

XXVIII

Pozneje, že ob samem zatonu njene ljubezni, ko so se modre svetlobe povračale le še iz spomina in se zastirale z upornim molkom (še danes ne vem, zakaj se ni ločil takoj, ko me je zaslutila v vsej zamorjenosti in dejanski negibnosti), sem se opiral na govoričenje o partiji, o tem, kako sem bil sprejet že mlad, koliko ur sem prebil na sestankih zaradi utrditve socialistične oblasti,

kako sem pravzaprav s svojim tekanjem s sestanka na sestanek povsem žrtvoval svojo človeško vsebino za veliko idejo, koliko fizičnih naporov sem zmogetel za opravljanje aktivističnih funkcij po raznih družbenih organizacijah v času nacionalizacij, imovinskih zaplemb, podržavljanj tovarn in ustanavljanja kmetijskih zadrug...

Molče je usmerjala svojo modrino v meni neznano točko.

Včasih pa je spregovorila: »To bi bila opazila tudi brez tebe...«

Nekoč pa je rekla: »Mojemu stricu so zaplenili trgovino. Zdaj je navaden komi...« A z ničemer ni pojasnila o stricu in komijih... Omenila je le to, da jo je stric, ko je bila še dekletce, rad jemal v naročje in da bi zdaj imel avto, če ne bi bilo prišlo do zaplembe.

Vpričo nje in glasno sem obsojal tega strica, ker se ni znal prilagoditi novemu času. Jaz pa za pultom novega časa kar znam živeti...

»Ti ne znaš živeti,« je zajokala.

Odtistihmal me ni nikoli več tako vneto objemala in tudi ne jokala, da so ji solze v curku vrele iz modrih svetlob, da je vsa žarela v toploti telesa in se mi je zdelo, kakor da je v njeni koži ognjeni val, ki je za večno namenjen meni (ne samo telesnosti); ko je tako plakala, sem visel na njenih nedrjih, kakor pišče seveda, ko sem se med gubami njenega trebuha opiral na velike sprostitve svojega duha. Zmagujem v njenem duhu, sem si rekel, zdaj je dojela moje bistvo in ga vzljubila, prav posebno krepko se me oklepa, kakor še nikoli doslej...

Nekaj dni kasneje je dejala, da sem egoist in je izmikala modro svetlobo. Takrat sem se spet uplašil in od takrat sem plašno vstajal in plašno odhajal spat, četudi bi me še poljubljala, se kregala z mojimi ustnicami, da ne znajo dovolj sesati njenih, z mojimi lici, da niso dovolj vroča, z očmi, da niso dovolj ljubeznive...

Plašnost si je nadela ostroge, tiste z jeklenimi kolesci iz jekla, ko je privihrala v ljubezen in pričela mučiti. Prosojne stene so postale neprosojne, da sem, vrstilo se je, trenutek za trenutkom se ponavljalo in valovilo, gledal le to, kako bi jo srečal, kako bi jo prepričal, da sem vendar tisti, ki ga išče in hoče...

Njena modrina, ki je bežno pohitevala mimo mene, pa je ponavljala, da sem to, česar ona noče...

Ko je, kupovalka neprodirnega obraza, prenehala otipavati mojo dušo, ko se je naveličala črne barve in srebrno vtkanih zvezd, ko je kar naprej nekaj pomišljala, kakor da bo slej ali poprej odšla k drugim stojnicami, ki so za kupca bogatega lepote, dovolj obložene z močnimi moškimi pogledi, zanesljivostjo in varnostjo krepkih rok, sem se dotaknil s koleno tal, se povaljal seveda

in ji kakor beden berač ponudil svoje rdeče srce: vrzi nanj še za prgišče modrine, da bom vedel, kaj je življenja sreča, kaj smisel...

»Smisel, tvoj smisel,« je mrmrala nekoč pod leskovim grmom tam za reko, ki jo je oblila mesečina, midva pa sva ždela v toploti, tako se mi je zdelo, čustvene vzajemnosti...

Listi so padali v mrak in se dvigali, ker je veter rahlo, jesensko valovil grmič. Zrl sem v mesečino in tehtno govoril o sebi in svojem poklicu, pa zbiral mesečino v pogled, da bi nabral tega svetljenja polna naročja in si nanosil na ležišče svoje notranjosti, da bi tudi v deževnih dneh ne zmanjkalo svetlob, da bi ne zmanjkalo upanja...

Moj smisel, ki bi ga hotel vskladiti z vašim smislom, z našim obstojem, ko sem vendar sočlovek, kakor sem ji rekel, vsem ljudem, vsem pravim ljudem, ki spet razumejo, da so soljudje? Ko sem to zatrjeval, sem si venomer prizadeval vplivati na njeno miselnost, da bi to došla, da bi mi postala sočlovek, takšna, da bi mogla mojim slabostim kaj spregledati...

Nekoč pa je rekla: »Zakaj hočeš več, kakor lahko vzameš v mesnici...«

To primerjavo z mesom, sem ji zameril, ker je meso posledica človeškega živalstva, barbarstva, ker žali meso, ki ga reže za pečenko in juho, ker žali moje umetniško bistvo še posebej pa bistvo nje same, ki je vendar še dosti bolj bleščeča od mene.

Takrat je, in tega odslej tudi ni več delala, sklenila razgovor, da sem bedak. Ni se našobila, kakor je to vedno storila pred slovesom, temveč je to izjavila resno, z upanjem, da ne bo nesreče, če takšnih razgovorov ne bom več načenjal...

XXIX

O, da bi roman izšel zdaj, ko je ni več, da bi brala mojo knjigo, brala pisanje, ki sem ga hotel ponuditi ljudem, da bi spoznali mojo podobo. Vsesali naj bi jo vase in mi jo spet vrnili, jaz pa bi v njih, ki so mi blizu, razbral svoj odsev: vedel bi, kaj sodijo o meni, o človeku seveda, o mojih zmožnostih, vedel bi...

Založba naj bi mi sporočila, da bodo besedilo natisnili, posneli s pomečkanih papirjev in med pozlačene platnice shraniti moje tkanje, s katerim bi rad kril toliko tega, zasledujoč en sam cilj, prinašajoč eno samo vedro solza, ki se mora sprazniti in v smiselnih besedah sprostiti vsebino: Z menoj samim naj pa obarva moje delo, kakor se je takrat, ko sem udarjal po tipkah in s črnino posipaval besede...

Ko bi moj roman izšel, ko bi ona doumela pravi pomen stvaritve, ko bi brala v časniku, da sem uspel na področju umetnosti, bi morebiti, to bi se moralo,

moralo zgoditi, doumela sleparijo, ki jo je usoda počela z menoj, z njenim ljubljanim, z njenim odsevom seveda, ki nikoli njen odsev ni, ker nikoli nisva povsem združila najinih bistev.

Zato je zdaj, kakor bi mi kožo olužili, jo v kromlagunovo kislino namočili, naredili iz nje podplate za nadaljevanje poti v sive dneve. Ko bi se spenjal, v ničnem upanju seveda, v to gorovje mračnega odmeva po svetlobo, ko bi hotel preko ostrih usedlin večnosti zaslišati tisti glas. O, skoraj sem ga že slišal, ko sem z brado gladil njene dlani, tisti zven polnega donenja, ko se srce nabrekne od dobrote, ko bi delilo in vso svetlobo razdelilo, jo razgrnilo na soljudi, ki bi morda doumeli, da je praznina povsem takšna, kot jo občutiš, da je mozaik življenja povsem odvisen od kakovostnih koščkov, tistih barvitih, prosojnih, da drugi količinski, samo stopnjujejo dolžino, samo dopolnjujejo nesmisel...

Jaz pa sem držal med svojima ustnicama kobulo življenja in čutil drhtenje dojk, ki sta se napenjali, kakor da bosta sami rodili to prihodnost v človeških telesih: to razsipnost barv...

Zdaj se je nagnila skozi okno moje preteklosti, rahla, le v obrisu, ki ga zmore razum, ki odbija, te podobe, ko jih hkrati sladostrastno vabi. Nagnila se je tako, da sem videl njeno telo, ko se je napelo v bokih in se naslonilo prek sedeža, da bi rešilo izmed žbic krilo, da bi tako vzdražilo mojo moško silo, in se tako, s čustvi domotožja in po materinstvu koprnečimi celicami, napelo do popolne brsti: do ljubezni...

Zazrla se je vame, ta modra svetloba, ta iskra, ki je v hipu stoletja prekrila s svetlobo, razvila moj smisel za neko novo čustvo: tako da sem zaradi tega čustva vzdrhtel, pokleknil v prah (to v misli) in klical: Naj ostane, o naj ostane za večno... Ničesar več ne potrebujem, če se bo le ponavljalo to čustvo, če le obetalo ponovitev...

Rekel sem, da bi se ji prikupil: »Pri nas doma smo imeli pet koles, štiri so zgorela. Eno pa, to se je posrečilo naši pomočnici, je ostalo skrito, pa nekaj knjig... Pomočnica ga je skrila, ko sem bil jaz že v partizanih in je slišala, da švabi kolesa takih pobirajo in zaplenjajo... Tisto kolo je bilo potlej, po vojni, vsem aktivistom v rabo... Zbili so ga v nekaj mesecih takratne ihte...«

Zrla je vame. Zdaj zravnana, povsem resna, skoraj toga, kakor da se še nikoli nisva srečala. Vprašal sem svojo misel, če sva se že kdaj srečala z njo in prikazala mi jo je v kopalni obleki, čepečo ob reki: bedri sta se ji napenjali, ko je pobirala kamenčke in se pozibavala v kolenih. Videl sem njeno telesno konturo, nikakor pa ne več barve in števila kamenčkov, kot sem poskušal obuditi v spominu, da bi tisto podobo njenega bivanja, ali katero koli drugo prilagodljivo podobo po vrnitvi predstave preteklosti čimbolj usidral, tako

povsem zanesljivo, za prihodnost: Ker že od prvega srečanja sem zanesljivo pričakoval slovo...

Ko je tako togo zravnana, držeč kolo z obema rokama, zrla vame, je zamrmrala: »Tole Rogovo kolo je oče kupil šele lani. Obirala sem hmelj in pripevala del...«

»Mamičino kolo je bilo kromirano,« sem rekel. »Pozneje nekoč sem našel, med pepelom in delom skodelic, tudi vilice kolesa. Bile so povsem zanič. Zdelal jih je ogenj, tako da sem...«

»Si jih nesel med svoje spominčke?«

Tamkaj ti moji spominčki, ki so bili zanjo povsem nečitljivi, niso pomenili nič več. Kar zažigal bi jih: navlako porcelanastih koščkov nešteti skodelic s slonjimi rilčki, steklene drobce, Marijin kipec, zoglenel okvir družinske podobe, glavico vodnjakove pipe, zajemalko, pokrovko, kolo malega motorčka in še kaj...

Rahlo sem razprl roke, te moje jetične, takoj potne, takoj sive roke, ko me je obšla zadrega, in sem jecljal njeni podobi, tej v stvarnosti, vendar danes že v spominu: nesel bom te spominčke tjakaj za močvirje, poraslo z rogozom, ta prekleta in vsiljiva, ker zdaj vem zanesljivo, o, in obetam: Nikoli več ne spregovorim o njej...

Še tisti večer, ko je legla megla na njena lica, obsijana od zvezdnate otožnosti, sem ji rekel: Grenko se mi zdi bivati, in to vselej, ko te ni, ko kolnem svojo bit, svoj jaz, to smrt, ki me je vsega prežela, ki me skoraj sleherno jutro preganja, da mi ti povsem odgrinjaš to njeno vsiljivost, da se me dotikaš, ko moje meso, moje kosti, moja kri občutijo slast svoje dejavnosti, svojega ustvarjanja. »Čudno govoriš,« je zamrmrala, »kakor vselej, kadar si rahlo vinjen.«

Še isti večer, čeprav je spretno zasukala razgovor v drugo smer, in ni govorila o zajčkih, temveč o tem, kako rada bi se naučila twista in še katerega od teh modernih plesov, ki sicer za njo ne predstavljajo neke osnovne vrednosti, je pa družabna nujnost, da te plese obvladaš, se giblješ v njihovem ritmu..., je moje spanje dušil strah, bedel sem in upadlo hotenje je mrmrało prošnje, da bi ostala, se spremenila, me vzljubila grenkega, ta pelin, to sivino, to blodnost...

(Pa da bi me ljubila vedno in povsod, ko je že sama pomisel, da zbujaš tudi drugim fantom kakršno koli čustveno strast, tako neznosna, tako strašno neznosna...)

O, da bi plesati ne znala, da bi si nogo zlomila, se pohabila morda, da bi se ji lasje zredčili in bi ji nos otekel, pa ta svetloba modra, da bi za druge zakrknjen pogled postala, vsa sovražna, odbijajoča, kar s komolci odrivajoča... O, da bi življenje tega časa pričela kritično ocenjevati: to plehkost, ki ne dojame

več velikih žrtev, ki ne more doumeti veličine mojega časa, tistega vojnega, tistega herojskega, partizanskega ...

O, ko smo skromni požirali suhe zalogaje koruznega kruha in gohtali redko repo v neslani vodi, za juho gohtali, ko smo si v kmečkih izbah obirali uši, pa povsem čislali te ljudi v cevastih hlačah »iz cajga«, v srajcah z umazanimi, zakrpanimi, zmečkanimi ovratniki, ko smo tako lahko prenašali sapo, ki je med pogovorom plavala z besedami od ust do ust ...

O, da bi moje spominčke cenila zaradi mene, jih v misel jemala s spoštovanjem, ko bi me objemala, privijala k svojemu telesu, moj jaz, tistega, ki je žrtvoval domovini dom v plamenih, pa mater seveda, očeta mesenega, bivališče toplo ...

Ko sem tako prosil svoj jaz, naj odkrije v meni možnost, ki bo kos tej nalogi, da njo prevzame ganjenost ljubečega bitja, in zavaruje trajnost te ganjenosti, ko sem tako prosil, sem zamenjal postelj s pletenim stolcem in sem pisal kratko zgodbo, kar s temi čustvi prepleteno, četudi drugih besed ...

XXX

Razvrstili smo slike vojnih žrtev, mi, komisija za ugotavljanje istovetnosti, mi člani odbora Zveze borcev. Ko smo jih tamkaj razvrstili, sem jaz čutil njeno telo, ki odkriva te podobe, da se nisem mogel povsem vživeti v preteklost, v dobo teh ljudi: kakšni so bili v svojem času v razprtih srajcah, v nepravilno ukrojenih suknjičih za sedanost, v pomečkanih pokrivalih in smešnih pričeskah na prečko, taki v tistem času, ko so podtalno delovali za pojem svobode in veličino premagovanja strahu ...

O zdaj, v času, ko avtomobili kromiranih jeklenih teles drse v daljave, v času, ko rdeče lučke prekrivajo dolge ceste, utripljejo in napovedujejo smeri, zdaj so povsem umrli, da, in lahko žive le takšni na podobah, z glorio preteklosti; ker čas jim je ukrojil spodobno obleko, srajce iz najlona, nekaj takega, kar so oni le redkokdaj razčlenjevali za bodočnost, ko so le iz preteklosti pomišljali na predmete, ki so jih smeli uporabljati, ali na pojme, ki so jih smeli uresničevati z besedo ...

Tako sem razmišljaj, da bi se dokopal do vrednosti žrtve zaradi sebe samega, zaradi podobe mojega očeta, ki širokih ust in vodenega smehljaja tukaj na sliki, gotovo ni slutil, da se bomo še spominjali, kako je stal ob gasilski motorki, ki so jo vaščani blagoslavljali, tam davno nekoč pred veliko vojno ...

Zdaj, povsem se je razširil, kakor da je iz zgoščenega rjavega zraka, se je, težji od običajne misli, nekje zlepil z obrazi teh resničnežev, teh odbornikov, teh preživelih teles, ki so še mozolčasta, še dlakava, še nosov z napetimi žilicami ...

O on, moj oče — zdaj povsem hladno odgovarjam njegovi trmasti želji, naj priznam neko krivdo —, je tu na podobi brez pravih podrobnosti in se teh podrobnosti tudi več ne spominjam: Toda, spominjam se zlatih zob, ki so mu jih morda v taborišču odškrunili s kleščami in vrgli v zaboj, in spominjam se očeta s težo neke dejavnosti, ne povsem všečne meni . . .

Toda, ali sem dolžan izreči opravičilo danes, ko je povsem razumljivo, da sem jaz, ki sem ostal živ, ker razmišljam o svojem dolgu, ker vrtnarim po svoji preteklosti, že oslavljen, že žrtvovan . . .

Moj oče je na podobi dokaj pohleven, ta površna ploščatost nekega prikaza umrlega bivanja, in takšen, ploščat zdaj z raskavim potegom povleče skozi privid svoje telo, kakor da bi plaval in se pijano sklanjal; spogledava se za hip, čisto kratek hip, ki je takšen preblisk zamolklo vijoličaste barve, in potem me on pogleda s sivimi očmi, ne modrimi, marveč prav sivimi in prav praznimi očmi, da takoj oledeni moje srce . . .

Zato bi rad razgovor teh odbornikov, ki naštevajo dobre lastnosti mrtvih bitij, usmeril drugam in vrgel kaj drugega v ton besed, na primer o naših dogodivščinah tam v goščavi, ali pa o življenju katere druge podobe, ki je tukaj, ki pa moje osebnosti ne prizadene tako očitno . . .

Pa vsi ti so mrtvi, saj se mi kar lahko smehljamo, ko govorimo o njihovi strašni žrtvi, saj lahko srebamo črno kavo, ki nam strežejo z njo. Vsi so torej že legenda, ki jo bomo zdaj v mapo povezali in shranili v železno blagajno za dokaz, za zgodovino, o zgodovino, ki govori, o krvi preliti le kot o neki številki, po telesih in letnicah . . .

Vsega tega nisem nikomur rekel. Zakaj nekj bi tiščal v osje gnezdo s svojim zlobnim želom, ko so prepričani, da je vse še tako, kakor tisto leto po vojni, ko smo mrtve preštevali pa o njih menjavali vednost, da bi o vseh, ki so bili v sorodstvu, prijateljstvu, poznanstvu, kaj vedeli in se pomenili . . .

Da bi se o njih pomenili; z domišljijo, ki povrne v naše glave preteklost in razgrne te obraze v prostoru in okolju predmetov, ki so v minulih letih povsem premenjali drug drugega, drugo snovnost dobili. Razločno vidim tiste deske, ki sem na njih sedel in se je mesečni lišp nanje razlival, občutim jih ko mračen trak brajde, razpotegnjen tja v rosno noč: To je živ spomin na mojega očeta, ki se ga od takratnega sobivanja najbolj spominjam, čeprav se ga spominjam po glasu, ki mi še vedno šepeta: »Te zebe fant, ogrni moj suknjič,« tisti njegov veliki suknjič, ki mi je zavaroval pred hladom jeseni tudi vrat in ušesa . . . Pa sta tam na deskah oče in hlapec polglasno govorila.

Konjska kopita so tolkla po zemlji (zdaj konj ne vidim v prividu, vem zanje, toda ne vidim jih, čeprav se mi zdi, da čutim njihovo navzočnost). Iztegnil sem roko tja do zelenozlatega neba, skozi tisto prosojno snov vlažnega večera in

zamolklega momljanja oddaljene reke, da sem pogladil drobne oblake, takšne pisane, pozlačene, posrebrene in takšne z barvami rumenega sija ter črnih senc, da bi jih kar gledal in gledal še sedaj, ko to podobo z uvihnjenimi robovi motrim.

Moj oče; še to noč sem sanjal o njem (izrinil je modro svetlobo), da je ob nekem zidu padel vznak in so mu kaplje žganega apna prebrizgale oči. Morda se mi je zato sanjalo tako, ker smo prejšnji dan stali ob izkopani jami za ponikalnico, takšni globoki, na ilovnatem terenu, ki noče požirati vode in smo govorili vsevprek. Notri v jami pa se je nabralo rdečkaste gnojnice, med opažne deske seveda, in dva mlada možaka sta z vitlom trudoma dvigala vedra.

Meni pa, ker je bil možakar v jami bledikavega obraza, se je zdelo, da gledam taboriščnika, da bi ne gledal svežih grud zemlje, da bi ne gledal jame, ki se nekje v moji notranjosti ne konča, jame z brezdanjo gnojnico iz katere lezejo smrti: tiste smrti vojne pa vse koščene...

O lačni oče, ki te zdaj na tej sliki podajam v druge roke, česa naj se še domislim v svoje opravičilo: Kaj naj porečem tej brezčutni snovi, ki zelo slabo upodablja tvojo preteklost.

To kar čebljamo zdaj, ko tukaj sede obravnavamo preteklost zaradi zdajšnjih dolžnosti (teh pa človek ali potrebuje zaradi vneme in dolgega časa ali pa jih ne sme odložiti zaradi družbene veljave) pa je tako vsakdanje, tako povsem vsakdanje, da me kar preseneti, ko predsednik odbora zine: Svoboda zlata, kako si bila bogata žrtev...

Hitro sem pogledal predsednika odbora, da bi njegov obraz v tem trenutku dobil v meni svoj odsev in se hitro smiselno opredelil, ker so besede takšne, da jih zrem na dlani privida, kako se blešče, da, zdaj razmišljam o tem, če je bilo zanje med ali pred izgovorom tistih besed, kaj čustvenega vzpona, porabljene kaj duše njegovega telesa...

Kar vsi smo bili začuden nad takimi besedami in smo nanje le prikimali. Pa smo gledali še druge podobe, ko smo menjavali slike in se malce prerekali o bitjih preteklosti, seveda z zadržano nejevoljo, da ne bi žalili nečesa, kar so te podobice branile, tukaj po svetli ultrapas plošči pisalne mize razmetane...

Ko sem tamkaj, pred vrati, zapustil v mraku ljudi, sem sam obrnil svojo prihodnost v vežo bližnje gostilne; ločil sem se od tistih, ki hranijo za bencin, da bi zapil del svojega zaslužka za naslednji mesec, se nalokal omamnih nevednosti, takšnih kot trgajoče se megle v nekem neizhodnem breznu, nekje globoko, nekje čisto na tleh resničnosti: morda že v nekem kotičku podzavesti, ki vanjo trezen ne morem, kajti jaz iščem, iščem nekaj novega v svojem umrlem bitju...

Moja mati, sem rekel, ko sem ob telesu neke ženske z dobrimi nogami zapravljajal noč, zdaj ti s svojo podobo izrini modro svetlobo; kar sezi vanjo, ker si povsem upravičena streti moje sanje, povsem si to dolžna storiti.

Telo ženske ob meni je spreminjalo svojo lego, hroplo, pa ovijalo svoje noge ob moje, da bi še moža iz mene stisnilo, takega za silo, kajti jaz sem dokaj brezvoljno sledil njenim poželenjem, ker sem jo zvalil v posteljo, le zato, da bi bila pregrada med mrzlo resničnostjo dolge deževne noči, venomer trajajoče, takšne, ki kar ne more izriniti nemirnih žalosti, ki pri njej gostujejo zdolgočaseni strahovi, ki v njej mahajo izgubljeni bajoneti, noži vseh vrst, drogi in polena, ker kar naprej sega nekaj iz teme, da bi napletlo čimveč beganja in strahu v samo dušo...

Pred to blodnostjo je ta ženska še kar dobra pregrada, je močna in mesena; kar segala in segala bi lenobno po stvarnih dotikih, kar objemala in objemala bi moj prazni skelet, ki je povsem zaposlen s svojim razmišljanjem, da tisto draženje le čuti, le ve zanj...

Zdaj se iz moje duše razrašča cvet: Človek. Čutim solze, ki škrope nanj, ko povsem doraščen odpira svojo sredico, svojo resničnost... Ko se tako porajam iz voščениh platen svojega podzavestnega bivanja, ko tako čas odvija svilen o nit neke pravljice. Vem: našel sem zgodbo, ki bo postala umetnost, zgodbo o meni samem. In vem, da bom lahko pripovedoval to zgodbo sproščeno, pripovedoval tisto, kar v to zgodbo sme zaradi okusnosti, kajti takšen kot sem, bi ne mogel dovolj zadovoljiti svojih bralcev...

A nad svojo pisalno mizo se sklanja mati, kar lahko jo zrem, ko zbira številke za obračun, za dnevni izkupiček, tako resna, pa takšna s povešenimi mešički, budi s svojo podobo v meni zbranost in me preveva tudi takrat, ko me spet prične s svojo toplino zamamljati sosednje meso, da bi se mu približal, jaz moški seveda, ki sem jo s svojim pogovorom zvalil v postelj, jaz, ki ji nisem izblebetal resnice, da bo branik, takšen telesen, iz živega trošenja snovi...

»Ne zapusti modrih svetlob,« je zamrmrala (mati seveda), »teh, ki se skriješ lahko vanje, ko boš povsem človek, ko bom jaz povsem blede senca... Ker si bil okraden, ogoljufan, ker se troši čas tvojega bivanja kakor neskrbno razmetan denar, ker so trenutki bivanja v mrzli in črni reki, ti pa si ustvarjen, da bi si na soncu gnezdo spletel, le mehke besede poslušal, le na rahle sprehode odhajal...«

»Moj sin« je mrmrala in stokala še potlej, ko je tista ženska odnesla svoj čas in lik, kajti potlej sva ostala sama tam na razmetani postelji, povsem sama in oba objokana pričakovala, kako bo to noč ogenj upepelil njeno telo: Čakala sva

in kričala, kričala, kričala, oglasile so se stene, pričela je kričati tema jutranje sivine...

...Potlej pa je stvarna kri bruhnila skozi moja usta, ker sem bil vsa ta leta tuberkulozen, in se nisem pozdravil zato, ker ni imelo smisla biti zdrav...

Pa je teklo po vati, moleči iz raztrgane odeje. Stisnil sem krvavo vato v kepo in opotekajoč se po lastni krvi taval k sivim vratom v jutranjem dolivu zarje da bi prosil ljudi za pomoč, kajti za nič sem trošil življenje, zdaj pa sem videl vso: modro svetlobo...

K vprašanju o alienaciji

Božidar Debenjak

UVOD

Stalinizem je pokazal popolno nerazumevanje problema alienacije. Stalinistični filozofi so to vprašanje črtali z dnevnega reda in proglasili zgodnja dela, v katerih je največ govora o kompleksni problematiki alienacije, za dela, v katerih Marx še ni avtentični Marx, ampak heglovec in feuerbachovec. Marx postane za stalinizem »pravi Marx« šele tedaj, ko naj bi bil nehal govoriti o »odtujitvi« in »samodtujitvi«. Ta koncepcija je preživela Stalina in počasi odмира, kar se kaže tudi v dejstvu, da se je še pred nedavnim v sovjetski publicistiki izraz »otčuzdenie« pojavljal samo v narekovajih.

Paralelno s tem so meščanski interpreti (in dezinterpreti) Marxa iskali v Marxovih delih nemarksističnih elementov in notranjih nedoslednosti. V nasprotju s stalinisti, ki so govorili o marksizmu kot o znanstvenem socializmu, pri tem pa so pozitivistično pojmovali znanost in znanstvenost, so nekateri od teh interpretov (npr. francoski pater Bigo) na osnovi istega pozitivističnega pojmovanja znanosti proglasili marksizem in njegovo kritiko politične ekonomije za metafiziko. Razlog za to dejanje je bil, da je pater Bigo zasledil v delu »zrelega« Marxa tisti problem alienacije, za katerega so bili stalinisti tako trdovratno slepi. »Fenomenologija Duha — pravi Bigo v kritiki domnevne Marxove »metafizike«, se je enostavno spremenila v fenomenologijo dela, dialektika odtujitve človeka v dialektiko odtujitve kapitala, metafizika absolutnega Védenja v metafiziko absolutnega komunizma.« (Marxisme et humanisme, p. 34.) Na osnovi pozitivistične koncepcije znanosti je Bertrand Russell primerjal marksizem z židovsko eshatologijo, kjer proletarijat stopa na mesto izvoljenega ljudstva; na osnovi te koncepcije je seveda zavrgel kot metafiziko vso tisto problematiko, ki so jo pozitivisti vseh krajev in časov brisali iz filozofije. Skupaj s Heglom, ki je zanj ena sama pijana špekulacija, je Bertrand Russell zavrgel misel Karla Maxa.